

Çalışma Yaşamında Kadınlar

Nurşen YILDIRIM

Eğitim-Sen Genel Merkezi eski yöneticisi

Kadınların ücretli işçiler olarak çalışma yaşamına girişi 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi devriminin doğuşu ile gerçekleşmiştir. Kadınlar kapitalist sistemle birlikte çalışma alanına çekilirken erkek işçilerden farklı bir sömürülme biçimiyle de karşılaşmışlar; yeniden üretim sürecindeki rolleri (ev işleri, çocuk bakımı vb) değişmediği gibi ikincil konumlarından faydalanılarak da ucuza çalıştırılmışlardır. Yani iki

kat sömürülmeye maruz kalmışlardır. Kapitalizm bu ikili konumu çok güzel kullanmış, savaş dönemlerinde, ekonomik krizlerde çalışan kadını yüceltmış ve ucuz işgücünü kadın emeğiyle karşılamış; kimi zaman da işsizliği gizleyebilmek için anneliğin kutsallığının, ev kadınlığının propagandasını yaparak kadınları evlerine geri göndermiştir.

Bugün dünyada 1,5 milyardan fazla yoksulun %70'ini kadınlar oluşturuyor. Çalışan kadınlar dünya işgücü toplamının %45'ini oluşturuyorlar; ekonomik olarak geri kalmış birçok ülkede olağanüstü kötü koşullarda, haftada 60-70 saat çalışmak zorunda kalıyorlar. Kadınların yaptığı çoğu işler, -çocuk ve bakıma muhtaç aile fertlerinin bakımı, ev işleri vb.- ücretsiz. Kadınlar bu işlerin yaklaşık %70'ini ücret almadan gerçekleştiriyorlar. Kadın ve erkeklerin işgücüne katılımları açısından hala büyük farklılıklar var. Bu farklılık gelişmekte olan ülkelere artmakta, gelişmiş ülkelere doğru gittikçe azalmaktadır (Koray, 1993). Ancak son yıllarda IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların yapısal uyum ve istikrar politikaları gereği gelişmiş ülkelerde de tam istihdam ve sosyal haklar kısılmakta, iş güvencesi ortadan kalkmakta; tam gün çalışan, belirlenmiş ücret ve yan ödemeleri olan işçilere bağımlılık azalmakta, onların yerini geçici, kısmi zamanlı, sözleşmeli ve taşeron firma aracılığıyla çalıştırılan işçiler almaktadır. Kadınlar, işgücü olarak, düşük ücretle çalışma potansiyeli, örgütlenmeme eğilimi, düşük kariyer beklentisi gibi nedenlerle, sermayenin uluslararası rekabet üstünlüğü açısından, işgücü piyasalarının etkin bir aracı olarak görülmektedir. O yüzden bu süreç kadınların istihdamını biraz daha artırmaktadır. Fason ve eve iş verme yaygınlaşmakta, evin dışına çıkmadan, yapılan iş "iş" olarak adlandırılmadan, son derece düşük bir ücretle kadınlar çalıştırılmaktadır.

Son yıllarda dünya genelinde kadın istihdamında gözlenen artış, Türkiye açısından geçerli olmamıştır. Türkiye'de kadınların işgücüne katılma oranı sürekli düşüş göstermektedir.

Kamusal alanın iki temel dayanağı ekonomi ve siyasettir. Kadınlar gerek ekonomide gerek siyasette çok sınırlı yer almaktadır. Kadının erkeğe tabiyetinin gerisinde yatan ise kamusal alandan dışlanmışlığıdır. Ekonomik yaşamdan dışlanma kendini kadınların istihdam yapısıyla ortaya koymaktadır (Toksöz, 26).

Türkiye'de İstihdam

Ücretli-maaşlı, kendi hesabına çalışan, işveren ya da ücretsiz aile çalışanı olarak bir ekonomik faaliyette bulunan 15 ve daha yukarı yaştaki tüm nüfus istihdam edilen nüfus olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'de "2005 yılı itibarıyla 15 ve daha yukarı yaşta 50 milyon 826 bin kişi bulunmakta olup, bu grup içerisinde istihdam edilenlerin sayısı 22 milyon 46 bin kişidir. Bu durumda 2005 yılındaki istihdam oranı %43.4'tür. 1988'de 18 milyon olan istihdama karşılık, 34 milyon çalışabilir yaşta nüfus vardı (İŞKUR, 2006).

Bu da bize gösteriyor ki Türkiye'de istihdam artış hızı sürekli olarak nüfus artış hızının gerisinde kalmakta, istihdam oranları gerilemektedir. Bir diğer gösterge de çalışabilir nüfusun yarısının bile istihdam edilememiş olmasıdır.

Kasım 2005 verilerine göre, toplam istihdamın %27'si, **istihdam edilen kadınların ise %47.5'i tarım sektöründedir**. Tarım sektöründe çalışanların %43'ü, toplam istihdamın %13.9'u ve **istihdam edilen kadınların %37.4'ü ücretsiz aile işçileridir** (İŞKUR, 2006). Dünyada gelişmekte olan bölgelerde istihdamdaki kadınların büyük bölümü tarımda yer alırken, gelişmiş ülkelerde kadınlar yoğun olarak hizmet sektöründe çalışmaktadır.

Çalışabilir nüfusun yarısı bile istihdam edilememişken, istihdam edilen kadınların da yaklaşık yarısı tarım sektöründedir. Ve tarım sektöründe çoğunlukla da kadınlar, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. İşin bir diğer yanı da bu çalışanların herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmamalarıdır. Kasım 2005 itibarıyla Türkiye genelinde tarım sektöründe çalışan 5.920.000 kişinin %88'i yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir (İŞKUR 2006).

1950'lerde başlayan iş gücüne katılma oranındaki düşmenin temelinde, kırdan kente göç olgusu yatmaktadır. Kırdan kente göç ile birlikte, kırdan iş gücü içinde yer alan kadınlar kentte iş gücü dışında görünmektedirler.

Bazı dalgalanmalarla birlikte, 1990-2005 yılları arasında toplam istihdamın yaklaşık yarısı kayıt dışıdır. 2005 yılı sonunda, çalışanların %49.5'i, kırsal alanda çalışanların ise %88'i herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı değildir. Ülkemizde 1988-2000 yılları arasında %7-8'lerde seyretmiş olan işsizlik oranı; 2000 sonu ve 2001 başlarında yaşanan ekonomik krizle birlikte %10'un üzerine çıkmış, 2005 yılı Kasım ayında ise %10.6 olarak gerçekleşmiştir. İşsizliğin daha çok kentlerde ve genç yaş grubunda (15-24) yoğunlaştığı görülmektedir. Genç bir nüfus yapısına sahip olan ülkemizde, 0-14 yaş grubunun genel nüfus içindeki oranı, 1996 yılında %32.8 iken, 2005 yılında %28.9'a düşmüştür. İstihdam edilenlerin 2005 sonu itibarıyla %17.13'ü 15-24 yaş aralığında, %82.87'si ise 25 ve üzerindeki yaş grubunda yer almaktadır. Çalışma çağındaki nüfus her yıl yaklaşık olarak 1 milyon kişi artmakta ve iş gücü piyasasına 800 bin genç girmektedir. %10'lar civarında olan işsizlik oranının, eksik istihdamla birlikte %13'lere ulaşmasında; Türk ekonomisinin istihdam yaratma gücünün düşük olması da etkilidir. 1997-

2004 döneminde, toplam nüfus yılda ortalama %1.4 oranında artarken istihdamdaki yıllık ortalama artış hızı %0.5'te kalmıştır. Türkiye'de 2004 yılında %51.5, farklı hesaplama yöntemi uygulayan TÜİK istatistiklerine göre %48.7 olan iş gücüne katılma oranı, OECD ülkeleri ortalamasında %70.1, ABD'de %75.4'tür (İŞKUR, 2006).

Kayıt Dışı İstihdam(*): 2005 yılı Kasım ayı Hanehalkı İşgücü Anketlerine göre toplam istihdamda kayıt dışılık oranı %49.5 tir. Türkiye genelinde ücretli çalışan toplam 10 milyon 763 bin kişinin %24.4'ü kayıt dışı çalışmaktadır. Tarım dışı sektörlerde ise tahmini olarak 16.008.000 kişi çalışmakta, tarım dışı sektörlerde çalışanların %35.3'ünün kayıt dışı olduğu görülmektedir (İŞKUR, 2006).

Kayıt dışı çalışanların çoğunluğunu kadınların oluşturması tesadüfi değildir. Kapitalizmin, ilk dönemlerinde kadınları evlerinden çıkarılıp atölyelere, fabrikalara taşıdığı kadın emeğinin şimdilerde evin içine hapsederek sömürmesine devam etmesidir. Parça başı iş ya da informal sektör dediğimiz bu alanda kadınlar bir yandan yemek, çocuk bakımı, ev işlerini yapıp ucuza çalıştıkları yetmezmiş gibi; diğer yandan da sosyal güvencesiz, sendikası, kreş, yemekhane, servis gideri olmayan, ev bütçesine katkı olarak değerlendirilen işleri yapmaktadırlar.

Türkiye'de çalışan kadın sayısındaki artış en fazla tekstil ve konfeksiyon sektörlerindedir. Kadınlar kayıt dışı ekonomide yani informal sektörde, özellikle konfeksiyon işkolundaki küçük işyerlerinde, iş güvencesinden yoksun, düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır. Bir diğer biçim de eve iş vermedir. Bu tür işleri yapanlar başka tür çalışma için kocalarından izin alamayan, küçük çocukları olan, çocuklarını bırakacak yer bulamadıkları için iş arayamayacak durumda olan kadınlardır. Bu kadınlar kendileri de yaptıkları işi "iş" olarak görmeyizler. İnfomal sektörde önemli yer tutan hizmetler sektöründe, en yaygın çalışma biçimi olan kadınların gündelikçi olarak çalıştığı ev hizmetlerinde de hiçbir yasal düzenleme yoktur; kadınlar her tür yasal korumadan yoksundur. Bu kadınlar çok kolay işten ayrılmakta/ ayrılmaktadırlar. Evlilik ve doğum kadın işçilerin işten ayrılma nedenlerinin %70'ini, işverenin işten çıkarma nedenlerinin de %20'sini oluşturmaktadır.

İstihdamın Sektörel Dağılımı: Gelişmiş ülkelerde, toplam istihdam içerisinde tarım sektörü %3-4, sanayi sektörü %25-30, hizmetler

sektörü %65-70 düzeyinde pay almaktadır. Bizde ise kadınların toplam istihdamdaki payı; tarımda %44.8, sanayide %19.9, inşaatda %2.6, hizmetlerde %19.5 olarak gerçekleşmiştir. Çalışan kadınların %47.5'i tarımda (1990 yılında %77 idi), %15.9'u sanayide, %0.6'sı inşaatda, %36.1'i hizmetler sektöründe görev yapmaktadır. Ülkemizde 1950'li yıllardan başlayarak tarımın istihdamdaki payı on yılda bir onar puanlık düşüşler gerçekleşmiştir. 1950'lerde toplam çalışanların %85'i tarımla uğraşırken, bugün bu oran %27'dir (İŞKUR, 2006).

Ülkemizde iş gücüne dahil olmayanların sayısı 2004 yılında 25.616.000 iken 2005'te 26.260.000'e yükselmiş; bunların 19.264.000'i kadınlardan oluşmuştur. Kasım 2005 itibarıyla, çalışan 21 milyon 928 bin kişinin %25.5'i kadınlardan oluşmaktadır. 2005 Kasım ayında kamu sektöründe çalışanların sayısı 3.042.000 kişiye ulaşmış, bunların 2.352.000'i erkeklerden, **690.000'i kadınlardan** oluşmuştur. Aynı dönemde özel sektörde çalışanların sayısı 18.886.000 olmuştur (İŞKUR, 2006).

Tüm bu rakamlar da bize gösteriyor ki, Türkiye nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların sadece %25'i çalışma yaşamının içinde yer almakta olup bu oranın yaklaşık yarısı da tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Geriye kalan kadınların da büyük bölümü sigortasız, sendikası, iş güvencesizdir. Türkiye'de ücretli çalışan kadınların tarımdan sonra hizmet sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Kamu sektöründe çalışan kadınlar da geleneksel rol kalıplarını devam ettirmekte; evdeki işlerin devamı niteliğindeki işlerde yer almaktadırlar. Çocuk bakımıyla özdeşleşen öğretmenlik, hasta bakımıyla özdeşleşen hemşirelik gibi. Kamu sektörü dışında kadınlar büro hizmetleri, sekreterlik ve tezgahçılık gibi işlerde yoğunlaşmaktadır. Yani çalışma yaşamına giren kadın da çeşitli cinsiyete dayalı ayrımcılık biçimleriyle karşılaşmaktadır. Kadınların "kadınlara özgü" olarak görülen kimi sektörler ve mesleklerde yoğunlaşması, bunların dışında kalan alanlarda işe almada ve işte yükseltmede önceliğin erkeklere verilmesi, kadınların yaptıkları işlerin daha düşük nitelikli addedilerek daha az ücret ödenmesi, işten öncelikle kadınların çıkarılması bunlardan bazılarıdır. Dünyada da tarım dışı sektörlerde çalışan kadınlar erkeklerin elde ettiği ücretin yaklaşık %75'i oranında düşük ücret almaktadır. Bu durum Türkiye'de de %25-50 arasında olup, pek değişmemektedir.

Kadınların işgücüne katılımları ile eğitim düzeyleri arasında da doğrudan bir bağlantı vardır. Bugün Türkiye'de yaklaşık 8 milyon kadın okuma yazma bilmemektedir. Eğitim gören 100 kadından sadece 2'si yükseköğrenim görmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe daha çok kadın çalışmaktadır. Okur yazar olmayan kadınlar arasında işgücüne katılma oranı yüzde onu bile bulmazken, yüksekokul ve üniversite mezunlarında yüzde 80'lere varmaktadır. Eğitim düzeyine göre işgücüne katılma oranlarına bakıldığında bugün kadınların %44.7'si lise altı eğitim, %28.9'u lise ve dengi eğitim, %26.4'ü yüksek eğitim sahibidir.

Ücretli olarak çalışan kadınların yüzde 68'i lise ve üniversite düzeyinde eğitimlidir. Bu, ücretli kadınların eğitim düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu göstermesine rağmen; bu durum kadınların işsiz kalmaları önünde bir engel oluşturmamaktadır (Sarı, KESK, 26).

Eğitim kadına işgücü piyasasında yararlı olabilecek beceriler kazandırırken, gelirini de artırmakta, kadının kendine güvenini ve motivasyonunu yüksek tutmaktadır. İşverenler vasıfsız işgücü olan kadınları özellikle evlenince ya da çocuk sahibi olunca çok kolay işten çıkarabilmektedirler. Çocuklar büyüdükten sonra tekrar çalışmak isteyen kadınların, eğitimsiz ve vasıfsız olmalarına bağlı olarak iş bulmaları da zorlaşmaktadır. Bu yüzden %56,3 olan sosyal güvenlik kapsamı dışındaki kadınların neredeyse tamamı eğitimsiz ve vasıfsızdır.

Kadınların ücretli çalışması, ekonomik bağımsızlığını da beraberinde getirdiğinden onun ailedeki ve toplumdaki rolünü değiştiren bir anlam da taşımaktadır. Buna bağlı olarak eğitim ve yükselme olanakları artmakta; kadın, erkekten ve aileden ayrı bir ekonomik ve sosyal güvenceye kavuşmaktadır. Bu da erkekler için tehlikelidir. Kadın için çalışma yaşamı, toplumsal ilişkiler açısından ve kadının toplum içindeki konumunun belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışmak, kadının toplumsal katılımını ve birey olarak kendini gerçekleştirebileceği koşullara ulaşabilme olanağını sağlamaktadır (Koray, 27).

Günümüzde çalışan kesimin ulusal gelirden aldığı payın giderek azalması, bunun sonucunda yoksulluğun ve işsizliğin artması, kamu hizmetlerinin azaltılması, özelleştirme uygulamalarının iş kayıplarını arttırması, istihdamın sürekli daralması sonucunda ucuz emek olarak kadın ve çocukların çalıştırılması, esnek ve kurlsız çalışmanın sonucunda toplu sözleşme ile kazanılmış hakların kaybedilmesi, grev hakkının bile uygulanamaz duruma gelmesi, sendikalı işçi sayısının azalması vb. nedenlerle artan yaygın işsizlik ve işini kaybetme korkusu, emekçileri her türlü olumsuz durumu sessizce kabullenmeye zorlamaktadır. Bu temel sorunlarla çalışma yaşamı, kadınlar için "çalışma hakkı"ndan başlayarak, sosyal güvenlikle ilgili hakları ve tüm diğer sosyal hakları açısından da güvencesiz bir ilişkiler bütünü oluşturmaktadır. Sınırlanarak yasalaşan iş güvencesi ile ilgili yeterli koruma içermeyen düzenlemeler, çalışma hakkını kadın için kullanılabilir olmaktan çıkarmıştır (Sarı, KESK,28).

Kadın istihdamının azlığı, istihdam edilen kadınların da informal sektörlerde yoğunlaşması, sosyal güvenlikten bile yoksun işçilerin sendikalaşma şansı hemen hemen hiç bulunmamaktadır. Aynı zamanda sendikal yapıların da informal sektörlerde çalışanlara açık olmaması da nedenlerden biridir. Sendikalı olabilecek kadın sayısı kamu çalışanları alanında ve çok az da işçi statüsündeki kadındadır. Bütün bunların yanında sendika üyesi olan kadınlar, erkek egemen yapılar olan sendikaların karar organlarında yetersiz temsil edilmekte veya hiç edilmemekte, kadınların sorunları sendikal politikalarda ifadesini bulamamaktadır. Toplu iş sözleşmelerinde kadınları ilgilendiren hükümlere yer verilmemektedir. Bu yüzden sendikalar

kadınlar için cazip hale dönüşmemiştir. Sonuçta ücretli çalışan az sayıdaki kadın, değişen toplumsal koşullar karşısında bireysel çözümler bulmaya çalışmakta, buradan “aşırı yorulan ve yıpranan bir kadın gerçeği” ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlara rağmen kadınlar çalışma yaşamının içinde yer almak istemektedirler (Koray, 149).

Kadınların öncelikli olarak çalışma yaşamının içinde yer almasından başlayarak, çalıştıkları alanlarda yaşadıkları sorunların çözülebilmesi için;

- Herkese iş sağlanması;
- Ücretlerin yükseltilmesi; iş saatlerinin ücret ve hak kaybı olmadan kısaltılması;
- Eşit işe eşit ücretin olması;
- Kadın ve erkek işi ayrımının kalkması;
- Kadınların ücretli çalışma yaşamına girmelerini sağlamak için, işe almada pozitif destek sağlanması;
- Çalışan herkesin sosyal güvenlik kapsamına alınması;
- Ev işlerinin ve çocuk bakımının toplumsallaştırılması;
- Tüm çalışanların sendikalaşmasının sağlanması, sendikaların kadınların sorunlarıyla ilgili yapıcı çözümler üretmeleri;
- Sendikaların sigortasız ve sendikasız çalışanları da örgütlenme alanlarının içine almaları;
- Tüm yönetim organlarında kadınların yer alabilmeleri için kota uygulanması; pozitif destek tedbirlerinin alınması;
- Mevcut yasaların bir an önce imzalanan uluslararası sözleşmelere uygun hale getirilmesi acil çözümlerdendir.

Çalışan kadınlar, ekonomik özgürlüklerini de kazanıyorlar, birlikte mücadele etmeyi, eşitlikçi tutumlara sahip olmayı, kendini tanımayı, haksızlıklara ve baskıya “hayır” demeyi de öğrenmeye başlıyor. İş yaşamına giren kadınlar genel talepler için mücadeleye başlıyor, devamında da eşit ücret, annelik hakları, çocuk bakımı kolaylıkları ve eğitimden geçme önceliği tanınması konusunda kadın çalışanların özel gereksinimlerine ilişkin talepleri de öne sürüyorlar. Kadınların bu değişimi ve gelişimi kadınların kurtuluş mücadelesi için olduğu kadar, genel olarak işçi sınıfı için de önemlidir. Toplumun yarısını oluşturan kadınların aktif yaşama bilinçli katılımını sağlamak işçi sınıfı için önemli bir kazanımdır. Bu yüzden kadınların mücadeleye katılması, hem kendilerinin hem de toplumun kurtuluşu için çok önemlidir.

Kaynakça:

-Gülşay Toksöz, Çalışma Yaşamı ve Kadınlar, ÖDP Kadın Konferansı 1997.

-Meryem Koray, Çalışma Yaşamında Kadın Gerçeklikleri, Basisen, 1993.

-Perihan Sarı, Sendikal Örgütlenmede ve Karar Organlarında Kadınların Sorunları ve Talepleri; KESK Kadın Kurultayı, 2004.

-Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) Genel Merkezi, 2003, 2004, 2005 Yılları Eylem ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesi Raporu, 1 Kasım 2006.

Not(*): Kayıt dışı sektör ve/veya informal sektör kavramları zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanılsalar da aralarında bazı farklar vardır. Türkiye İstatistik Kurumu informal sektörü; şirketleşmemiş, basit usulde vergilendirilen veya hiç vergi vermeyen ve 1-9 çalışanı olan tarım dışı tüm iktisadi birimler olarak tanımlamıştır. Kayıt dışı istihdam, hem formal ve informal sektörde, hem kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kendi adına, ya da ücretli olarak çalışan ve faaliyetleri istatistiklere yansımayan istihdam şekilleri bütünüdür. Türkiye’de kayıt dışı/informal sektör yaygın olmasına rağmen, boyutlarıyla ilgili kesin verilere ulaşmak oldukça zordur. Yapılan çeşitli araştırmalarda, kayıt dışılığın milli gelire oranı %30 ile %60 arasında tahmin edilmektedir.